

het raadsel
Donkere Sluis

Groot is de verwarring rond de *Donkere Sluis* in Amsterdam, en dat niet alleen vandaag de dag. De sluis als fenomeen duikt in bijna alle stadskronieken op, maar de uitleg welke brug of sluis bedoeld werd laat twijfels bestaan. Wijd verbreid wordt de naam verbonden aan de brug over de Nieuwezijds Voorburgwal ter hoogte van de Nieuwe Kerk, maar

er zijn voldoende redenen om te twijfelen aan de juistheid van die stelling. De belangrijkste reden voor twijfel is de aanwezigheid van een overkluisde doorvaart tussen Nieuwezijds Voorburgwal en het Singel, via de Nieuwezijds Achterburgwal.

Om maar met de conclusie van dit hele verhaal te beginnen..., de Donkere Sluis is de overkluisde doorvaart van het Singel naar de

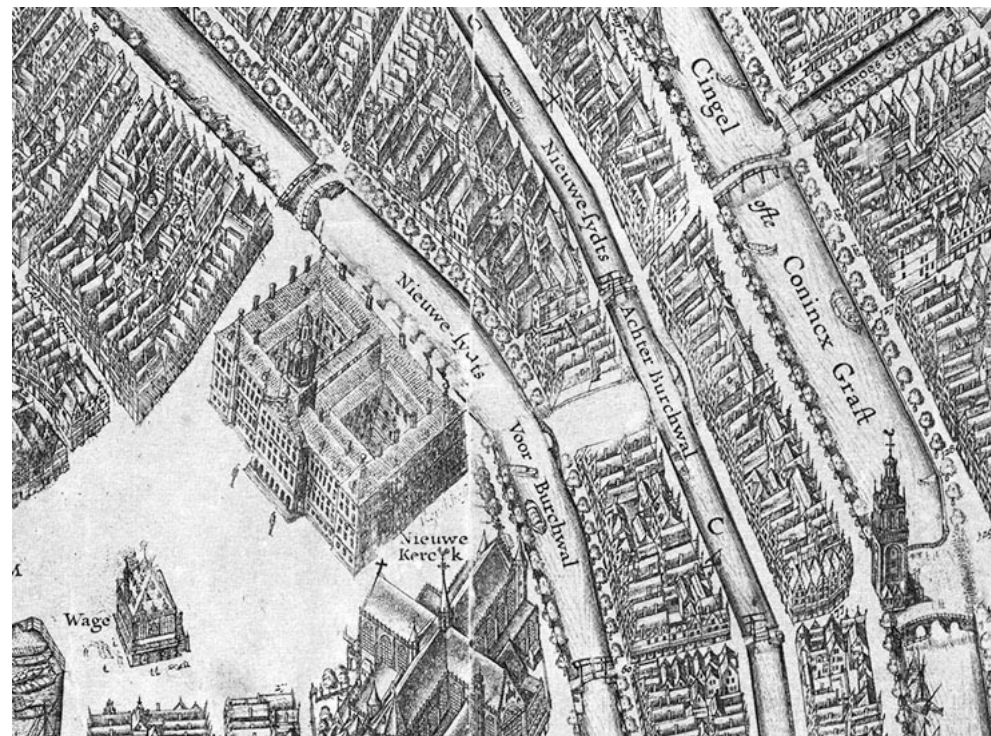
Nieuwezijds Voorburgwal. Die doorvaart begon een tiental meters ten zuiden van de bewuste brug bij de Nieuwe Kerk en was tot de Nieuwezijds Achterburgwal geheel overkluisd. Ook het deel tussen Achterburgwal en Singel was weer overkluisd. Over dat deel van de doorvaart stonden huizen die als adres “op de Hoge Sluis” hadden. De verwarring ontstond door het niet officieel benoemen van die doorvaart. Donkere Sluis was altijd een bijnaam.

Wanneer is de doorvaart ontstaan?

Dat is goed af te lezen aan de twee versies van de stadsplattegrond

Boven: Stadsplattegrond 1625 met onder andere nog het oude stadhuis.

Rechts: Idem uit 1657 met niet alleen het toekomstige stadhuis maar ook de doorbraak in het huizenblok tussen Nieuwezijds Voor- en Achterburgwal ter hoogte van stadhuis en Nieuwe Kerk.

van Balthasar Florisz van Berckenrode. De eerste versie dateert van 1625 en daar is nog geen sprake van de bewuste doorvaart. In de versie van 1657 is een doorbraak door de huizenrij tussen de beide burgwallen gemaakt en zijn op de kaart duidelijk de aanzetten van een overwelfing te zien.

Waarom werd die doorvaart gemaakt?

Dat had te maken met de waterhuishouding die in verband met de Derde Uitleg grootscheeps op de schop was gegaan. Het watersysteem van de oude stad werd gescheiden van dat van de nieuwe uitleg met het Singel als scheiding. Het scheepvaartverkeer dat van de nieuwe wijken naar de oude stad wilde varen of andersom had de keus tussen het Kattengat aan de ene kant en het Boeren-

verdriet aan de andere kant. In de nieuwe grachtengordel waren op regelmatige afstanden dwarsgrachten gemaakt, bijvoorbeeld halverwege de twee genoemde doorsteken de Warmoesgracht tussen het Singel en de Herengracht. Verder de stad in ging de Warmoesgracht niet en dat is met 'onze' doorvaart opgelost. Nu was het gemis aan bouwgrond wel jammer, dus werd meteen besloten die overwelving weer nuttig te maken door er iets overheen te bouwen. Dat werd in 1661 de Stadspaardenstal. Die was van de overkant van de burgwal verjaagd van de hoek van de Vogelsteeg

Boven: Het andere eind van de doorvaart aan de Nieuwezijds Achterburgwal is gelukkig ook door een tekenaar vastgelegd. Deze tekening is gemaakt in 1838 door A. Wijnantz.

Links: De doorvaart van de Achterburgwal naar het Singel is door toeval ook vastgelegd. Aan het Singel, op de Hoge Sluis, woonde belastingpachter A.M. van Arssen. Zijn huis werd gedurende het Pachtersoproer van 1748 op 24 juni geplunderd. Daar maakte Simon Fokke een tekening van, die als gravure verder werd verspreid. Op de gravure aan de linkerkant de doorvaart en rechts het begin van de Huiszittensteeg en de brug naar de Warmoesgracht.

Toen Benjamin Brecknell Turner in 1857 Amsterdam bezocht maakte hij een aantal foto's, waarvan er in het stadsarchief zo'n zestien bewaard zijn gebleven. Op een daarvan staat onze Donkere Sluis. Hierop is te zien dat de gemetselde doorgang, die op pag. 4 is te zien, vervangen is door een vast brugdek en ook veel breder geworden is. De kelderingangen zijn nog wel precies als op de tekening op de vorige pagina.

voor de bouw van het nieuwe stadhuis.

De paardenstal werd in 1755 verbouwd tot het Generaal Postcomptoir, het eerste echte postkantoor van Amsterdam. Dat werd in 1854 vervangen door een nieuwbouw naar ontwerp van architect Cornelis Outshoorn, waarbij een huis links en twee huizen rechts mede voor afgebroken werden. Dit kapitale gebouw diende tot 1894, toen het afgebroken werd voor de bouw van het nieuwe hoofdpstkantoor op Nieuwezijds Voorburgwal 182, dat in 1899

Boven: Het oude postcomptoir, even voor 1854. Op deze tekening is aangegeven welke belendende huizen mede afgebroken werden voor de bouw van het Koninklijk Postkantoor van architect Cornelis Outshoorn. Eén links en twee rechts van het oude postcomptoir. De toegang tot de Donkere Sluis is rechts van de voetganger nog net te zien.

Rechts: De nieuwbouw van het Koninklijk Postkantoor van 1854. De architect was Cornelis Outshoorn.

betrokken kon worden.

De doorvaart – en daarmee de Donkere Sluis - verdween met het dempen van de Nieuwezijds Achterburgwal in 1867. Toen zal ook de brugboog dichtgemetseld zijn. De verhoging in het wegdek over het verwulft bleef nog enige tijd, om na het dempen van de

Boven: Na de demping van de Nieuwezijds Achterburgwal in 1867 verviel ook de doorvaart. Op enig moment is toen ook de brugboog dichtgemetseld. De verhoging in het wegdek bleef voorlopig, tot in 1884 ook de Nieuwezijds Voorburgwal gedempt werd.

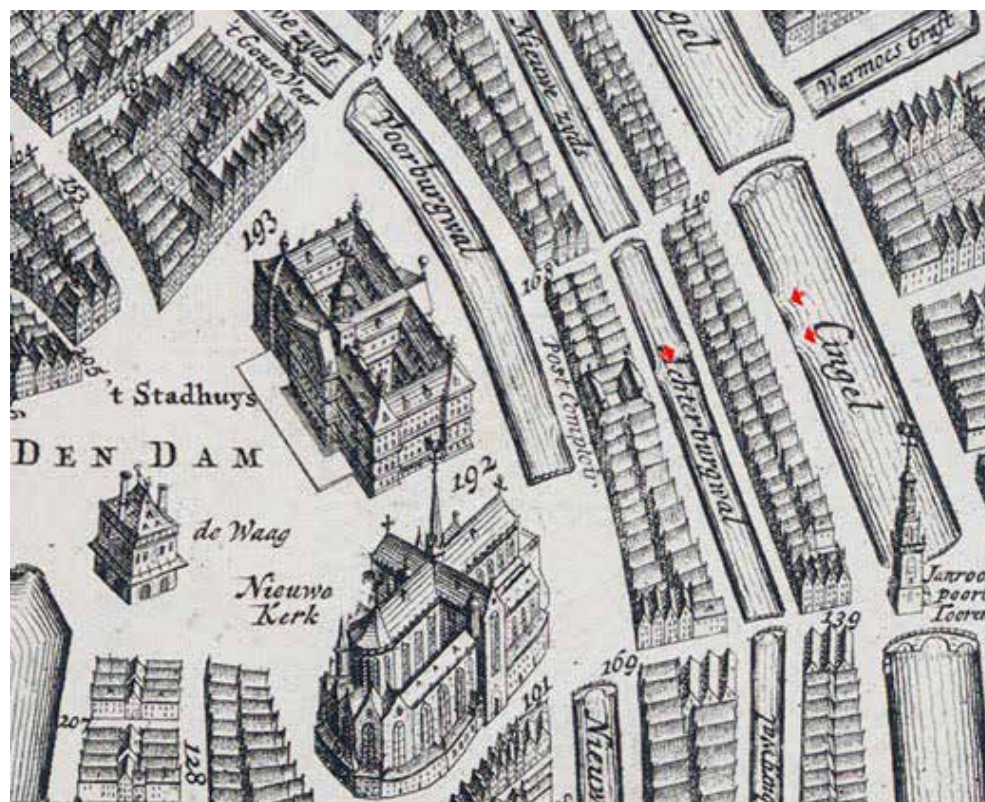
Nieuwezijds Voorburgwal in 1884 pas afgevlakt te worden. Aan het Singel werd meteen afgevlakt en de huizenbezitters op het verwulft werden verplicht hun stoepen te verlengen, zodat ze weer tot de nieuw aangelegde straat reikten. Bij een uitbreiding van de Twentsche Bank in 1920 kwam aan het Singel de overkluizing van het deel der doorvaart tussen Singel en Nieuwezijds Achterburgwal aan het daglicht. Een opletende lezer wist te melden dat dit zonder twijfel de Donkere Sluis was. In feite kwamen zelfs twee doorvaarten aan het licht, wat de constatering van Ter Gouw, dat er in Amsterdam drie Donkere Sluizen waren in een nieuw daglicht plaatst. Eén tot de Achterburgwal en twee van daar tot het Singel of één die zich in tweeën splitst. Als men de kaart van Gerred de Broen van 1735 bekijkt geven de lijnen waarmee de wallekanten ter plaatse aangeduid zijn aanleiding daarin mee te gaan.

In vele stadskronieken komt de Donkere Sluis als omschrijving van een sluis of waterweg voor, maar pas in de negentiende eeuw met die naam. Voor die tijd laat de omschrijving steeds enige twijfel bestaan welk vaarwater of brug hier nu precies bedoeld wordt. Caspar Commelin en Jacobus Kok schrijven over een “dwarssluis” tussen Singel en Achterburgwal. De Stadspaarden-

stal werd volgens Von Zeesen in 1600 “over een stenen gewelfde boog” gebouwd. Deze boog was kort daarvoor (1658-’59) aangelegd om van de Voor- naar de Achterburgwal te kunnen varen en van daar verder onder de huizen door naar het Singel. Scheltema heeft het in zijn ‘Aemstels Oudheid’ als eerste over de Donkere Sluis, als hij iemand weet te wonen “op het Singel, boven de zogenoemde Donkere Sluis, tegenover de Warmoesgracht”. Dr. Joh. C. Breen zette ons in Amsterdam weer even op het verkeerde been als hij citeert “het sterke steene verwulfsel voor de Nieuwe Kerk”, volgens Breen algemeen bekend als de Donkere Sluis. A.E.d’Ailly vermeldt in zijn ‘Historische Gids’ in de eerste druk van 1929 de Donkere Sluis als zijnde de dwarsverbinding Singel-Voorburgwal, maar in de tweede druk van 1949 is het opeens de brede overwelling voor de Nieuwe Kerk.

Talrijk nog zijn de bijschriften bij tekeningen, prenten en foto’s in de Beeldbank van het Stadsarchief, die de namen door elkaar haspelen en in de besproken situatie reppen van de Donkere Sluis als naam van de brug over de Nieuwezijds Voorburgwal.

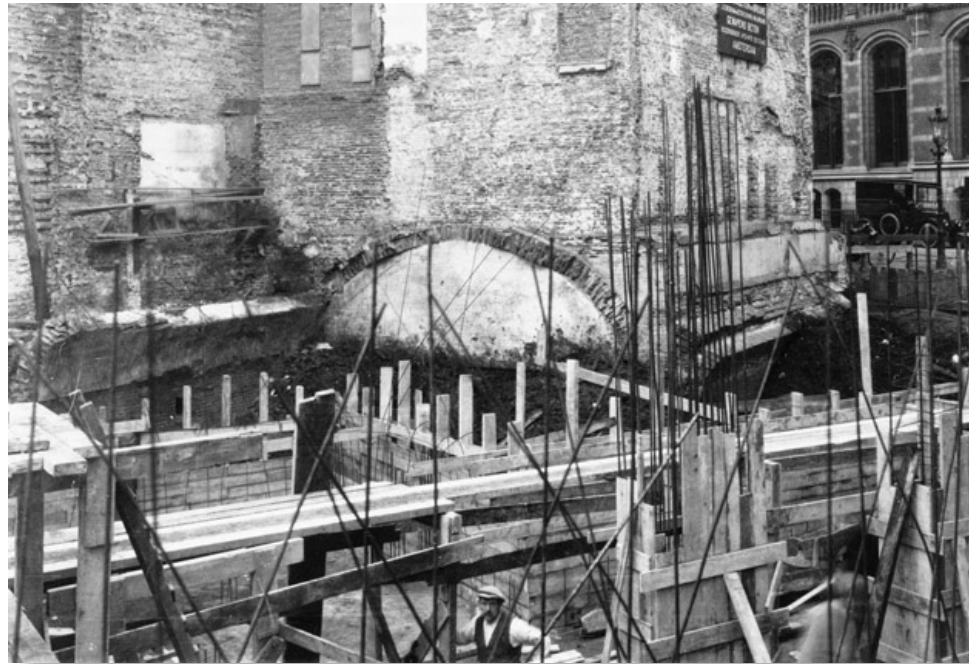
De Dienst Infrastructuur, Verkeer en Vervoer van de Gemeente Amsterdam weet het wel precies. Voor deze dienst was de Don-

kere Sluis (BRX0054) de naam van de inmiddels gesloopte stenen overwelling van de doorvaart tussen Nieuwezijds Voor- en Achterburgwal “die onder het postkantoor doorliep”.

De naam Donkere Sluis komt pas sinds de negentiende eeuw in geschriften en kaarten voor, maar is nooit officieel vastgelegd door de stedelijke overheid. De naam komt wel vaker voor in Nederland.

Ter Gouw wist er in Amsterdam alleen al drie, zonder te vertellen waar dan wel. Om de naam Donkere Sluis voor de hier besproken overwelling op zijn juistheid te toetsen is het goed om eens te kijken waarom andere gelijknamige sluizen in het land die naam kregen. We zien dan dat het al of niet een bijnaam was die schippers aan een onderdoorgang gaven, als ze over een lange afstand in het duister moesten varen. Dit nu gaat niet

op voor de brug over de Nieuwezijds Voorburgwal voor de Nieuwe Kerk. Dat was aanvankelijk een brug met gematigde afmetingen, niet in verhouding tot bijvoorbeeld de vlakbij gelegen Torensluis met een breedte van 42 meter. Door steeds verdere overkluizing kreeg de ruimte voor de Nieuwe Kerk de proporties van een groot plein. Een marktplaats..., want dat werd het in de loop der tijd.

De beroemdste nog bestaande Donkere Sluis is die van Gouda, alhoewel daar de overwelling tijden geleden verdwenen is toen de sluis op kosten van een groot aantal Hollandse steden herbouwd werd om een betere vaarweg door Holland te creëren.

De naam bleef echter...

Theo Bakker -2011

Uit Amstelodamum, maandblad 1920:

WULFTEN TUSSCHEN HET SINGEL EN DEN N. Z. VOORBURGWAL

De Amsterdamsche redacteur-correspondent van de Nieuwe Rotterdamsche Courant schrijft in het avondblad van 5 November het volgende:

...Dezer dagen heeft men het blok oude huizen tusschen Singel en Spuistraat, begrensd eenerzijds door het zoo-genaamde Witte Huis in de Raadhuisstraat en anderzijds door de Twentsche Bank, afgebroken in verband met de uitbreidingsplannen van die Bank. Daarbij zijn blootgelegd twee groote verwulften, blijkbaar vroeger een waterverbinding vormende tusschen Singel en Nieuwe Zijds Achterburgwal, (de tegenwoordige Spuistraat). In latere jaren dienden die verwulften als kelders voor de huizen, welke men er op gebouwd had, en die zich tengevolge van die min of meer verheven ligging aan de Sin-

gelzijde onderscheidden door zeer hoge stoepen. Wij bedoelen de nummers 181, 183 en 185. In de beide eersten en in een aan de Spuistraat gelegen huis was de bekende steendrukkerij van Tresling gevestigd.

Wij zijn gisteren eens naar de verwulften gaan kijken. Een er-

van is al gedeeltelijk weggeruimd, hoewel het zich nog duidelijk afteekent; het andere is echter nog geheel intact. Het is als een lange, lage kelder met een boogvormig baksteenengewelf. Aan de oude bestemming als waterweg herinneren nog in den muur ter weerszijden op regelde afstanden, ingemetselde blokjes zandsteen met daarin bevestigd groote ijzeren ringen z.g.n.

pikgaten, ten dienste der schippers. Naar de hoofdopzichter voor den bouw van het nieuwe gedeelte van de Twentsche Bank, de heer Seeger, mij mededeelde, is in het tweede nu reeds grootendeels weggeruimde verwulft zoo'n pikgat gevonden, met daarin gebeiteld het jaartal 1670. Dat is dus reeds eene aanwijzing van

den tijd waarin deze verwulften gebouwd werden. De verwulften liggen 1.40 M onder A.P.

Uit de verdere mededeeling, blijkt dat deze wulften een deel vormden van een verwulfte steeneboogh van den N. Z. Voorburgwal tot het Singel om onder de huizen door met schuiten en schepen te kunnen varen. Aan den Voorburgwal stond op de boog de stads-paardestal. Deze stal en de woningen daarbij behorende, waaronder ook de stads-apotheek, werden in 1753 aan Holland tot een Generaal Post-comptoir verkocht voor de som van f 45.000. De stads-paardestal werd dus afgebroken om plaats te maken voor het postkantoor, maar de verwulfte steeneboogh waarop de stal gebouwd was, was twee eeuwen later nog aanwezig. Oudere stadsgenooten zullen dien boog vlak voor het oude postkantoor nog wel herinneren.

Om nu echter terug te keeren tot de twee verwulften tusschen Spuistraat en Singel (eertijds genoemd waar van hiervoor sprake is, Koningsgracht), zij ten slotte nog medegedeeld dat die in 1652 gebouwd zijn. De plaats waar de nu afgebroken huizen tusschen Singel en Spuistraat stonden, was in 1652 nog onbebouwd. Op het zeldzame exemplaar van de kaart van Balthazar Florisz van 1625 dat het Archief bezit komt ze nog niet voor.

J.W.E.

In Amstelodamum, maandblad 1921 volgde nog een respons:

WULFTEN TUSSCHEN HET SINGEL EN DEN N. Z. VOORBURGWAL

Op het Singel tegenover de Driekoningenstraat was nog in het eerste gedeelte van de laatste helft der negentiende eeuw een sluis, de Donkere Sluis geheeten. Dit sluis maakte de water-communicatie tusschen Singel en N.Z.Achterburgwal (de tegenwoordige Spuistraat) mogelijk. Op en tegen de Donkere Sluis waren woonhuizen gebouwd. Door de demping van den N.Z.Achterburgwal verviel ook de Donkere Sluis. De vrij hoge oprit werd geslecht, de kelders met uitgangen aan den waterkant vervielen en de eigenaars der huizen waren verplicht om hun stoepen te verlengen (aanvankelijk door houten trappen) om den lager gelegden weg (gracht) te kunnen bereiken. De bekende hoge stoep van Tresling dateert van de slechting van de Donkere Sluis. Eertijds kon men per vaartuig van het Singel onder de Donkere Sluis over den N.Z. Achterburgwal en voorts onder het toenmalige Postkantoor den N.Z. Voorburgwal – aldus tegenover de Mozes en Aaronstraat – bereiken.

VAN OUWENALLER

Theo Bakker's Domein

Op deze site vindt u makkelijk leesbare maar toch informatieve verhalen over de ontstaansgeschiedenis van Amsterdam. Ze zijn onderverdeeld in rubrieken als Middeleeuwen, godsdiensten, nijverheid en handel, transport, openbaar vervoer, haven, watermanagement, stadsuitleg, annexaties, verkeersdoorbraken, chroniquers en allerlei andere zaken.

Klik hier voor een overzicht van alle PDF's op deze site

